

ПРЕДГОВОР

През последните двадесет и пет години българските етнологии упорито продължават да избягват занимания с теория на етноса и нацията, на идентичността и национализма. Дори след рязкото повишаване на интереса към тях в социалните науки в Централна и Западна Европа, което предизвика перото и на етнологите и доведе до актуализация на етнополитическата тема в теорията, у нас тази характеристика не се промени. Причината вероятно е в книжовното научно наследство в тази област, което е оригинално българско творчество само в няколко единични случаи, а като цяло представлява по-скоро една принудителна рефлексия (превод, повторение, преразказ, историографска справка) на наличните модели на учени и школи от чужбина. Картината обаче започна да се динамизира, макар и много бавно, след осъзнаването на мястото на дисциплината в анализа на социалните и психологически основания за публичните действия на групите, особено на обединените по етнически белег.

Днешният подтик към подобни теоретични търсения у българските учени се корени в съвременната ситуация в света, но и специално на Балканите и в България. Техен особен фокус стават историко-културните мотиви за твърде неочакваното изригване на етнически движения, активната доброволна миграция от страните в региона към различните посоки на света (а напоследък – и принудителната такава към региона) и промените в отношението към етническите ценности, които водят до „взрив на етничността“, до появата на „етнически парадокс на съвременността“ и раждането на „бунтуваща се етничност“. От друга страна, според някои учени днес ние сме свидетели на едно поредно Балканско възраждане от типа на това от XIX в., в което етническият ренесанс е съществена част. Но за разлика от процесите през XIX в., този модерен Ренесанс на етническата солидарност и чувство, както пише А. Смит, „има своята основа в романтичния национализъм, който, макар често агресивен и фанатичен, се опитва да канализира страстите и претенциите, които отвързва, към създаване на един нов глобален политически ред, базиран върху идеята за „националната държава““. Конфронтирането, а и комбинирането, на тази идея с процесите на глобализация създава конфликтни полета, които учените трябва да анализират и минимизират. Ролята на етническия фактор в политическия процес и в управлението на многоетничните държави, независимо от желанията и очакванията, е невъзможно да бъде подценявана.

Динамичното ни време бързо измести дискусиите върху „сблъсъка на цивилизацията“ от научната в политическата област. Ето защо в сферата на културно-историческите разработки теорията на нацията и национализма, на етническите процеси и форми стана основополагаща за разсъждаването върху културата като „хибридна идентичност“, т.е. като състояща се от множество взаимосвързани, макар и различно базирани характеристики. Никой сред етнологите не мисли вече за нея в статични категории; ритуалните, религиозни и мирогледни комплекси се разглеждат като динамични, податливи на конструиране, дори на моделиране и манипулиране в разни социални контексти и от

разни групи по интереси. Но да се нарекат тези контексти и групи просто „въобразени“, „конструирани“ или „изобретени“ със съответните всеизвестни и банализирани вече литературни позовавания, съвсем не означава да се сподели модерната визия за тях. Процесите на въобразяване и конструиране трябва да се проследят и открият върху канавата на общественото развитие, а така квалифицираните феномени – да се демонстрират изследователски и се впишат в устойчива теоретична постройка. Възможно ли е това да стане, ако всеки един от нас като етнолог няма ясна представа, знание и лично мислене за рамката на протичащите процеси и поведението на групите в тях, за тенденциите в пътя и мотивировката на целите им, за правилното им научно обозначаване, за етнологичната специфика и граници на проявите им, а и на тяхното изследване?

В смисъла на гореказаното дебатирането в този брой на списанието върху проблеми на етноса и нацията, на идентичността и нейната динамика имат съвсем конкретен смисъл за колегията на българските етнологи и антрополози. В българската етнологична дисциплина все още има необходимост да се обсъди, защити и докаже един консенсусен вариант на етническа теория, която да е нейната базисна рамка на проучване и изследване. Също така – в която понятията и категориите не са просто дублиране на фразеология и лексика от западните четива, а осмислено и убедително прилагано научно кредо. Тази идея залегна и в настоящата тематична книжка на сп. „Българска етнология“: да се регистрира сложното поле от социални и хуманитарни проучвания на етноса и нацията, по възможност – с някои български приноси, или поне с творчески интерпретации на европейските теоретични модели. Естествен резултат от тази идея е polemичният тон на основните материали, които приканват колегията към същностен и значим за дисциплината дебат.

На тези сюжети са посветени материалите във всяка една от трите условно обособени части на броя. Първата от тях обхваща *Разсъждения върху теорията на нацията и национализма*. Статията на Нонка Богомилова прави опит за щрихиране на главните научни посоки в интерпретирането на нацията и всички нейни производни като научни конструкти. Представени са четири подхода (чието обособяване и според самата авторка е проблематично) с различна изходна позиция към проблема, съответно – с различна посока на тълкуване и на обобщение. В отделянето на подходите се подчертава ролята на аксиологическия принцип – ценностната отправна точка и нейната социална стойност като базисен разграничител. В контекста на гореизказаните мисли е обобщението във финала на статията за потребността антрополозите и етнологите да изработят своя методология към проблемите на нациите, национализмите или да докажат валидността на някой от разгледаните подходи със специфична приложимост към техните проучвания. С превода и препечатването на статията на Мария Тодорова от сп. *Nations and Nationalism* редколегията нарушава приетата си политика; счехоме, че текстът ще е полезен за българските читатели, защото той е може би единствен опит на български историк да се намеси в европейската и световна теоретична сфера за национализма и нациите. В статията се въвежда и обосновава мястото на категорията „слаб национализъм“, фокусирана върху интензитета и различните операционни модели на национализма във времето и

в пространството. На примера на материал от Балканите и в частност от България и нейната история, се настоява за по-широко изследователско внимание към онова, което авторката нарича слаби или по-слаби прояви на национализма, които са отминавани за сметка на фокуса към по-ярките му демонстрации. Колко „слаб“ е „слабият национализъм“ може се съди единствено по потенциала му да ангажира, мобилизира и организира социалните сили и енергия, заключава авторката. В авторска статия съставителката на настоящия брой предлага да се разглежда етносимволният подход не като генерализираща концепция за националната идентичност, а да се използва в качеството му на инструментариум за проследяване на нейното формиране и развитие. Авторската теза е, че този подход – внимателно прилаган в текстуален и контекстуален анализ, може успешно да се интерпретира и в конструктивистки контекст, като комбинира идеите и логиката на историческата приемственост в символите на етническо обединение с модерните динамики на тяхната политическа мобилизация.

Втората част *Нация, национализъм и национална наука*, е предвидена за представяне на етнологично-фокусирани последствия от прилагането на споменатите в предходната част теории и коментар върху тях. В статията на Крис Хан се анализират проблемите и възможните посоки пред антропологичната наука в страните на Югоизточна Европа и се дискутират въпроси за бъдещето на антропологията, етнологията и фолклористиката в тях, както и за възможния диапазон от взаимоотношения между изследователите от водещи научни университетски и академични центрове в Западна Европа и САЩ, техните млади възпитаници и следовници и колегите им от съответните страни от периферията. Познаването и приемането на позитивите на отделните научни традиции е задължително условие за необходимата и неизбежна приемственост в дисциплината, която трябва да се съчетае с взаимодопълване и обогатяване на методиката и теоретичните позиции с цел изграждане на модерна и успешна социално-ангажирана наука. Илия Илиев разсъждава върху важните въпроси, поставени от К. Хан. В статията му се сравняват отношенията между български и западни етнологи в края на XIX – началото на XX в. и столетие по-късно. Твърдението на автора е, че промяната в научната парадигма, изискваща антропологът сам да събира теренните си материали, кара западните учени да отричат съществуването или да оспорват автентичността на местните си колеги, независимо от желанието на последните да се променят. Той счита, че за повече от век местната етнология е претърпяла дълга еволюция и се е превърнала в полезна и необходима на днешното българско общество по начин, все още недостъпен за антропологията.

Третата част е с материали върху *Антропология на националния живот*. Идеята в нея е да се покажат някои дисциплинарни линии на интерпретация на нациите и национализма, в случая в джандър изследванията (Красимира Даскалова) и в етнографията (Цветана Манова). Използвайки примери от модерната история на Югоизточна Европа (XIX и XX в.), Кр. Даскалова показва как жените и мъжете са интегрирани по различен начин в националния проект; как мерките на националната държава към нейните граждани от женски пол са дискриминиращи, „общественият договор“ в тези общества е „братски социален договор“, а националната държава (и на Балканите) има (мъжки) пол. Текстът

на Цв. Манова представя индивидуалната и групова реакция на населението от гр. Перник по време на земетресението от 22 май 2012 г. в контекста на неговата локална и общонационална проекция. Изводите показват разколебаното доверие на българина в политическата и икономическа стабилност на държавата – житейската криза, включително в резултат на бедствие, се възприема като нещо трайно и без изход. Заключение на авторката е, че по скалата на Рихтер трябва да се измерват не земетресенията, а тоталната липса на сигурност в общонационален и общодържавен план.

Материалите в останалите обичайни рубрики на броя са с директно или индиректно отношение към неговата тема. Очакването на Редколегията е, че в своята съвкупност поместените текстове ще стимулират мисълта и перото на етнологичната колегия в посока на поставените въпроси, които са актуални за нашето съвремие и към чието решаване колегията има граждански и професионален дълг.

Редколегията на списание „Българска етнология“ иска да поздрави своя редовен автор (участник включително и в настоящия брой, в новата рубрика *Прочити*) доц. Валентина Шарланова с юбилея ѝ и да ѝ пожелае здраве, житейско и творческо дълголетие, радостни и успешни години напред!

Редколегията на списание „Българска етнология“ се присъединява и към поздравите на цялата европейска етнологична общност към проф. Крис Хан (който също е един от авторите в настоящия брой) по повод на връченото му през месец септември т. г. в Британския музей голямо професионално отличие – *Rivers Medal of the Royal Anthropological Institute*, и сърдечно му пожелава здраве и нови високи творчески постижения!

Еля Цанева